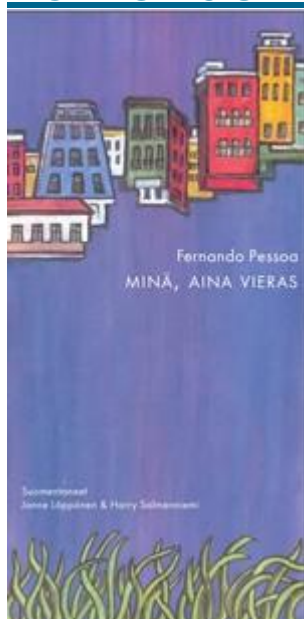

Fernando Pessoa: Minä, aina vieras

HENRI NERG (3.7.2016)

Fernando Pessoaan (1888–1935) – portugalinkielisen maailman kenties tunnetuimman runoilijan Luís de Camõesin jälkeen – kirjallinen tuotanto on omalaatuista jopa runoilijoiden mittapuulla. Hänen runotuotantonsa jakautuu eri nimillä, heteronyymeillä, kirjoitettuihin runoihin, jotka ovat sekä kielelliseltä että temaattiselta tyyliltään hyvinkin erilaisia. Aiemmin Suomessa on julkaistu Pentti Saaritsan suomentamina kaksi kokoelmaa (*Hetkien vaellus* 1974, *En minä ole aina sama* 2001), jotka sisältävät lähinnä heteronyymien Alberto Caeiron, Ricardo Reisin ja Álvaro de Camposin runoutta. Itse Fernando Pessoa on jäänyt unohduksiin. Janne Löppösen ja Harry Salmenniemen suomenosvalikoima *Minä, aina vieras* (Poesia 2016) korjaa tämän puutteen melko ansiokkaasti, mutta Pessoaan runot tuntuvat tyhjemmiltä kuin heteronyymikumppaneidensa. Pessoaan runot – tässä harvinaisessa tapauksessa voidaan puhua Pessoaasta mieluummin kuin runon minästä, sillä runoilija Pessoa ei edusta todellisen elämän Pessoaa – ovat ilmaisultaan tiiviitä ja selkeitä, mutta tematiikan ja kuvakielen osalta moniaalle lehahtelevaa. Hänen runoille pohjaväriin maalaavat syvät eksistentiaaliset kysymykset minuudesta, olemisesta ja tyhjyyden syleilemisestä. Runon minää vaivaa kysymys siitä, mitä on eläminen. Hän kysyy itseltään ja muilta todellisuksiltaan, kuinka hänen tulisi elää, mutta vastausta ei kuulu. Toiset persoonat, jotka monesti näyttäytyvät todellisempina kuin hän itse, ottavat vallan ja ajavat hänet – ironista kyllä – yksinäisyyden kierteeseen.

Olen karkuri.

Syntymäni hetkellä
minut teljettiin itseeni,
mutta minäpä karkasin. – –

Olla yksi ainut on vankila:

Minuus ei ole olemista.

Elämäni on pakoa

mutta ainakin todella elän. (s. 81)

Pessoa yrittää katsoa itseään ulkopuolelta, mutta päätyy vain näkemään itsensä tyhjänä kuorena, joka määrittyy muiden persooniensa kautta. Hän päätyy päättymättömiin ajatusketjuihin, jotka tyhjyydessään tarjoavat lohtua.

Kaikki on turhaa, myös tieto siitä.

Päivä johtaa yöhön, yöstä syntyy päivä.

Luopumisen juhlavana aattona

luovu itse luopumisesta. (s. 101)

Tämä tyhjyyden ja ajattelemattomuuden ylistäminen on Pessoon tuotannossa vahvimmin läsnä lammaspaimen Alberto Caeiron runoissa. Kuten suomentaja toteaa esipuheessaan, valikoiman loppupuolelle on valikoitunut myös heteronyymien Ricardo Reisin ja Álvaro de Camposin runoja, mutta jotka ovat tyyliältään lähempänä Pessoa kuin heitä itsejään.

Pessoa sekoittaa runoissaan identiteettejä surutta, joskus jopa parodian rajamailla. Runo "Vapaus" on tyyliältään aivan kuin Alberto Caieroa, mutta rempseämmällä asenteella:

Kirjat ovat musteella värjättyä paperia.

Opiskelussa jää epäselväksi

olemattoman ja ei minkään ero. – –

Suurta on runous, hyvyys ja tanssi...

Mutta parasta maailmassa

ovat lapset, kukat, musiikki,

kuutamo ja aurinko, – – (s. 57)

Runojen sävy on hyvin melankolinen, monessa runossa suoranainen ahdistus ja kipu suorastaan velloo rivien välissä. Voimakkaat sanavalinnat alleviivaavat runon minän eksistentiaalista kriiseilyä, ja lyhyet aforistiset runot vyöryttävät suuria kysymyksiä lukijalle.

Pessoa suhtautuu tunteisiin kaksijakoisesti. Toisaalta ne ovat asioita, jotka tuovat elämään mieltä, toisaalta ainoastaan ahdistuksen tuojia. Perinteistä tunne-järki-vastakkainasettelua Pessoa kuitenkin rikkoo tunteettomuudellaan. Hänen runonsa ovat hyvin järkiperaistavia, aivan kuin kaikista tunteista riisuttuja. Kontrasti heteronyymeihin on melkoinen: Ricardo Reisin melodramaattisia tunteilurunoja on vaikea uskoa saman ihmisen kirjoittamiksi.

Tunteettomuus korostuu vielä entisestään suomennoksen mitattomuudessa ja töksähtelevissä lauseissa, siinä missä portugaliksi lyhyet prepositiot ja

verbimuodot soljuvat mitassaan ja loppusoinnuissaan. Ratkaisu olla kääntämättä runoja mitallisiksi on kyllä perusteltu, ja Löppönen ja Salmenniemi ovat ratkaisseet monet kääntäjälle ongelmia aiheuttavat kohdat vähintäänkin kelvollisesti, mutta varsinkin valikoiman alkupuolella olisin toivonut runollisempaa otetta; nyt liian monet Pessoaan runot kokevat rytmillisen arvonalennuksen muotoutuessaan epäsovinnaisesti kulmikkaalle suomen kielelle.

Não: não digas nada!

Supor o que dirá

A tua boca velada

É ouvi-lo já.

É ouvi-lo melhor

Do que o dirias.

O que és não vem à flor

Das frases e dos dias. (s. 32)

Ei: älä sano mitään!

Kuulen jo

mitä suljettu suusi

aikoo sanoa.

Kuulen sinut paremmin

kuin jos puhuisit.

Se joka olet ei puhkea kukkaan

päivänvalossa ja sanoissa. (s. 33)

Yllä lainattu runo on niin sisällöltään kuin ilmaisultaankin hyvin tyhjä: siinä ei nimenomaan ole tunnetta. Pessoaan raju yritys riisua runoistaan tunne johtaa väistämättä tylsyyteen ja vaikeuteen tarttua mihinkään hänen esittelemistään teemoista. Jos kaikki on loppujen lopuksi turhaa, miksi ajatella ja tuntea yhtään mitään?

Pessoa etsii väsymättä itseään naamioiden takaa. Naamioissa elollistuvat kaikki ne odotukset, joita ympäröivä yhteiskunta asettaa. Runoilijan tehtävä on häivyttää todellinen minä ja sen sijaan tuntea kaikki olemattomat tunteet niin hyvin, että niistä tulee aitoja. Pessoa toteaa kuuluisimmassa runossaan "Autopsykografia" seuraavaa:

Runoilija on teeskentelijä.

Hän esittää niin hyvin osansa

että teeskentelee myös sen tuskan

jonka hän tuntee todella. (s. 7, suom. Pentti Saaritsa)

Naamioiden takaa ei lopulta paljastu mitään, niin kuin ei monista Pessoaan

runoistakaan. Kaikki on etäännytetty äärimmäisyyksiin asti, suuret tunteet ovat

vain sanoja, runoilijan käyttämää tyhjänpäiväistä täytettä. Kenties Pessoaan tarkoitus olikin näyttää kaikki runouden hölmöys, kaikkien suurten tunteiden pienen ympäriivässä maailmassa.

Jokainen tie vie kaikkialle,
jokainen tie
jossain kohtaa haarautuu
ja yksi tie vie minne viitta osoittaa
toinen on loputon. – – (s. 53)
Qualquer caminho leva a toda a parte,
Qualquer caminho
Em qualquer ponto seu em dois se parte
E um leva a onde indica a estrada
Outro é sozinho. – – (s. 52)

Suomentaja on valinnut säkeistön viimeiseen säkeeseen sanan "loputon" tarkemman käännökseen "yksin" sijaan. Ratkaisu on hieman kyseenalainen, sillä itse tulkitseen Pessoaan tarkoittavan hänen itsensä kulkemaa, yksinäistä tietä, jonne kukaan muu ei astu, ja siellä koettua ahdistusta kukaan muu ei koe, eivät edes "itsensä ulkopuoliset", joihin hän viittaa runon viimeisessä säkeessä. Pessoaan käyttämä sana "alheio" merkitsee ulkopuolisen lisäksi outoa, toisen omaa, itselle vierasta. Tähän sanaan kiteytyy hänen runoutensa, ja heteronyymiensä kautta vuodattama eksistentiaalinen ahdistus. Kunpa se olisi ollut lukijalle selkeämpää, kaiken hienon sommittelun ja sanavalintojen alta olisi voinut löytää suuria ajatuksia. Pessoaan oma runous kalpenee heteronyymien rinnalla: näin kuvitelma on voittanut kuvittelun todellisuuden.

Fernando Pessoa: *Minä, aina vieras*, suom. Janne Löppönen ja Harry Salmenniemi, Poesia 2016

Henri Nerg on kirjallisuuden opiskelija Jyväskylän yliopistosta